

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ В ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ
ПРИ РІЗНИХ ТИПАХ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИЗОНТОГЕНЕЗУ»**

Виконала:

Новошевська Ірина Сергіївна

Науковий керівник:

Матвєєва М.П., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки та
інклюзивної освіти

Рецензент:

Мілевська О.П., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик

Кам'янець-Подільський – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Пам'ять як психічний процес.....	6
1.2. Характеристика розвитку пам'яті у шкільному віці.....	14
1.3. Особливості пам'яті школярів при різних типах дизонтогенезу.....	21
1.3.1. Особливості пам'яті школярів з загальним психічним недорозвитком....	22
1.3.2. Особливості пам'яті школярів з затримкою психічного розвитку.....	24
1.3.3. Особливості пам'яті школярів з пошкодженим психічним розвитком....	26
1.3.4. Особливості пам'яті школярів з дифіцитарним психічним розвитком....	27
1.3.5. Особливості пам'яті школярів з викривленим психічним розвитком....	31
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРИ РІЗНИХ ТИПАХ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИЗОНТОГЕНЕЗУ	34
2.1. Методика дослідження пам'яті.....	34
2.2. Результати дослідження пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	39
РОЗДІЛ III. КОРЕКЦІЯ ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРИ РІЗНИХ ТИПАХ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИЗОНТОГЕНЕЗУ	54
3.1. Програма розвитку пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	54
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	76
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Пам'ять є однією з найважливіших психічних функцій головного мозку. Якщо сприймання – це початковий етап пізнавального процесу, відображення об'єктивної реальності, що діє на наші органи чуття у конкретний проміжок часу, то пам'ять – це відображення об'єктивної реальності, але тієї, що діяла в минулому. Будь-коли сприйняте, пережите в подальшому не зникає безслідно, і за певних умов матеріал минулого може бути більш або менш точно відтворений знову.

Пам'яттю називається здатність індивіда фіксувати, зберігати і відтворювати елементи колишнього досвіду. Роботи щодо дослідження пам'яті як психічного процесу належать: П.Л.Блонському, Б.В.Зейгарник, Л.С.Виготському, П.І.Зінченку, А.Р.Лурії, А.О.Смирновій, Р.В.Павелкову та ін. Над теоретичними засадами вивчення пам'яті дітей з інтелектуальними порушеннями працювали: І.М.Бгажнокова, С.Д.Забрамна, В.А.Липа, М.П.Матвеева, М.С.Певзнер, С.Я.Рубінштейн, Н.М. Стадненко та інші.

Особливості пам'яті дітей з сенсорними порушеннями описані: Т.В.Розановою, Е.Г.Речицкая, Є.Н.Кузнецовим, М.С.Певзнер, Л.С.Сековець, Б.В.Сермеєвим та іншими. Вивченням пам'яті дітей з порушеннями мовлення займалися такі вчені як: І.В.Власенко, Л.С.Волкова, С.К.Гуменна, В.І.Лубовський, О.М.Мастюкова, Н.П.Шпіцина та інші. Пам'ять при порушеннях емоційно-вольової сфери досліджували: О.С.Нікольська, Є.Р.Баєнська, М.М.Ліблінг та інші.

Сучасні тенденції розвитку освіти змінюються. Якщо раніше в навчанні важливо, щоб учень запам'ятав і відтворив матеріал, то тепер на перший план виходять задачі розумового розвитку дітей, пошук ефективних методів розвитку довільного запам'ятовування. Результати психолого-педагогічних досліджень останніх десятиліть докорінно змінили зміст і методи навчання (Ш.А.Амонашвілі, В.В.Давидов, Л.В.Заков, В.В.Рєпін, Д.Б.Ельконін та ін.).

Аналіз наукових праць вчених засвідчив актуальність досліджуваної проблеми та обумовив вибір теми нашого дослідження «Особливості розвитку пам'яті в шкільному віці при різних типах психологічного дизонтогенезу».

Мета роботи – дослідити особливості розвитку пам'яті дітей шкільного віку при різних типах психологічного дизонтогенезу

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми пам'яті як психічного процесу.
2. Дати характеристику особливостей пам'яті школярів з типовим розвитком та при різних типах психологічного дизонтогенезу.
3. Підібрати методи дослідження пам'яті учнів з типовим розвитком та при різних типах психологічного дизонтогенезу.
4. Здійснити порівняння особливостей пам'яті школярів з типовим розвитком та при різних типах психологічного дизонтогенезу.
5. Розробити методику розвитку пам'яті учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – особливості пам'яті молодших школярів з різним типом порушення психофізичного розвитку.

Предмет дослідження – вплив різних типів психічного дизонтогенезу на розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці.

Методи дослідження:

– теоретичні: аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану її вивчення, узагальнення та систематизація теоретичних положень;

– емпіричні: констатувальний експеримент, що містить різні методики для діагностики особливостей розвитку пам'яті учнів молодшого шкільного віку при різних типах психічного дизонтогенезу, аналіз, систематизація та узагальнення результатів проведеного емпіричного дослідження;

– статистичні: кількісний та якісний аналіз результатів емпіричного дослідження.

Експериментальна база. Солобковецький навчально-реабілітаційний центр Хмельницької обласної ради, Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа №1 з поглибленим вивченням німецької мови.

Елементи наукової новизни одержаних результатів дослідження полягають у виявленні спільного та відмінного у розвитку пам'яті при різних типах психічного дизонтогенезу.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дипломної роботи можуть використовуватись студентами при вивченні курсу «Спеціальна психологія», проходженні педагогічної та психологічної практик. Виявлені особливості пам'яті при різних типах психічного дизонтогенезу можуть бути враховані в корекційній та навчальній діяльності педагогів спеціальних та інклюзивних освітніх закладів.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота магістра складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменування), додатків. Загальний обсяг дипломної роботи магістра 86 сторінок, з них – 75 сторінок основного тексту.

Матеріали дипломної роботи магістра були апробовані на студентській науковій конференції у вигляді статті.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми розвитку пам'яті у школярів з інтелектуальними порушеннями дозволило зробити такі висновки:

1. Пам'ять займає особливе місце серед інших психічних пізнавальних процесів. Вона характеризується як «наскрізний процес», що забезпечує спадкоємність інших психічних процесів і об'єднує всі пізнавальні функції в єдине ціле. Пам'ять дозволяє людині накопичувати і згодом використовувати особистий життєвий досвід, зберігати набуту інформацію. Пам'ять є основою формування здібностей людини, умовою навчіння, набуття знань, формування умінь та навичок.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пам'яті, бо саме у цей період особливо динамічно змінюється співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування. Інтенсивно розвивається довільна пам'ять, хоча мимовільна теж активно використовується. Довільне запам'ятовування буває найпродуктивнішим тоді, коли запам'ятовуваний матеріал стає змістом діяльності школярів. Під впливом навчання у цьому віці активно формується логічна пам'ять, яка відіграє основну роль у засвоєнні знань. В учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями відзначається своєрідність розвитку пам'яті. Обсяг запам'ятовується матеріалу учнів з інтелектуальними порушеннями істотно менший, ніж у їхніх однолітків із типовим розвитком. Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями зазвичай користуються мимовільним запам'ятовуванням. Точність і міцність запам'ятовування учнями і словесного, і наочного матеріалу однаково низька. Відтворюючи матеріал, діти пропускають багато деталей, переставляють місцями елементи речення, складові єдиного цілого, порушуючи їх логіку, часто повторюються, привносять свої елементи, ґрунтуючись на різних, найчастіше випадкових асоціаціях.

Теоретичне дослідження свідчить про актуальність досліджуваної проблеми та обумовлює необхідність подальшого дослідження особливостей пам'яті дітей з інтелектуальними порушеннями та пошук ефективних засобів і методів корекційно-розвиткового впливу.

2. Метою констатувального експерименту була оцінка стану розвитку пам'яті в учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Для оцінки стану пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями були обрані різні методики і спеціально адаптовані для цієї категорії дітей. На основі визначених показників розвитку пам'яті дітей було виділено рівні сформованості. Результати констатувального експерименту засвідчили, що у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями не достатній рівень сформованості різних показників розвитку пам'яті. У цих учнів переважає середній та низький рівень розвитку пам'яті, що проявляється у зменшенні точності запам'ятовування матеріалу, швидкому забуванні інформації, помилках у її відтворенні. В учнів з інтелектуальними порушеннями мимовільне відтворення матеріалу замінює довільне і, тому, виявляється в позбавленні системності, хаотичності. Діти з інтелектуальними порушеннями не володіють мнемічною дією, тобто вони не знають що саме потрібно робити аби запам'ятати, не користуються мнемічними прийомами. Для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями видалось простішим запам'ятовувати та відтворювати матеріал доступний та конкретний за змістом, без абстракцій та узагальнень.

Це обумовлює пошук ефективних методів корекційно-розвиткового впливу з метою удосконалення пам'яті учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

3. Метою формувального етапу експерименту була розробка програми розвитку пам'яті учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями на основі використання прийомів опосередкованого запам'ятовування. Особливістю цієї корекційної програми було включення вправ на створення піктограм. Ефективність

запам'ятовування за допомогою піктограм нами було виявлено під час проведення констатувального етапу дослідження. Використання малюнків пришвидчувало процес запам'ятовування та відтворення матеріалу, полегшувало актуалізацію інформації. Піктограми виконували роль опори, яка сприяла мобілізації психічної діяльності. Для учнів з інтелектуальними порушеннями характерним є швидка втрата інтересу до виконання завдань. Використання малюнків, картинок допомагає утримувати інтерес довше.

Перспективними напрямками дослідження є апробація розробленої програми розвитку пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та подальше дослідження пам'яті учнів при інших типах психічного дизонтегенезу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бгажнокова И.М. Психология умственно отсталого школьника. – М.: Просвещение, 1987. – 96 с.
2. Боряева Л.Б. Я – говорю! Ребенок и мир животных. Упражнение с пиктограммами: рабочая тетрадь для занятий с детьми / Л.Б.Боряева, Е.Т.Логинова, Л.В.Лопатина. – М.: Дрофа, 2007. – 31с.
3. Блонский П.П. Избранные психологические произведения. – М.: Просвещение, 1964. – С.287-537.
4. Варій М.Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
5. Вікова психологія: Навч. посібник / За ред. С. Г. Костюка. - К.: Атіка, 2003. - 468 с.
6. Возрастные и индивидуальные различия памяти/ Под ред. А.А.Смирнова. – М.: Просвещение, 1997.-С.3-19.
7. Выготский Л.С. Собр.соч.: В 6 т. Проблемы развития психики/ Под ред. А.М.Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – Т.3. – 368 с.
8. Гальперин П.Я. Экспериментальное формирование внимания / П.Я.Гальперин, С.Л. Кабыльницкая. – М.: Директ Медиа, 2008. – 223 с
9. Григонис А.В. Значение пиктограммы для запоминания и припоминания вербального материала // Дефектология. – 1993.- №3.- С.8-15.
10. Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам. Книга 3./ Л.С. Вавіна, А.М. Висоцька, В.В. Жук та ін./ за ред. В.І Бондаря, В.В. Засенка. – КЖ.: Науковий світ. 2006. – 212 с.
11. Довільна пам'ять розумово відсталих молодших школярів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvar.su/pedagogika/102354-Proizvol-na-ya-pamyat-mladshih-shkol-nikov-s-narusheniyamideyatel-nosti.html>.
12. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
13. Егорова Т.В. Особенности памяти и мышления младших школьников, отстающих в развитии. – М.: Педагогика, 1973. – 150 с.

14. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника / Д.Б.Эльконин. – М.: Знание, 1974. – 64 с.
15. Єременко Г.М. Дитина йде до школи. / Г. М. Єременко, Г. М. Риженко – К. : Знання, 1985. – 32 с.
16. Загальна психологія: Підручник / [О.В.Скрипченко, Л.В.Долінська, З.В.Огороднійчук та ін.] – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
17. Забрамная С.Д. Ваш ребенок учится во вспомогательной школе: Рабочая книга родителей. – М.: Педагогика, 1990. – 56 с.
18. Истратова О.Н. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники. Ростов н/Д : Феникс, 2007. 349 с.
19. Коцюбанська Н.І. Діагностика та розвиток пам'яті у дітей : методичні рекомендації / укладач Н. І. Коцюбанська. Кам'янець-Подільський, 2014. 60 с.
20. Крутецкий В.А. Психология /В.А.Крутецкий. – М.: Просвещение, 1989. – 352 с.
21. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции / В. А. Липа. – Донецк: Лебідь, 2000 – 319 с.
22. Лурия А.Р. Лекции по общей психологии. СПб.: Питер, 2006. 320с.
23. Максименко С.Д. Загальна психологія [3 видання] / С.Д.Максименко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
24. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Авторський колектив: Стадненко Н.М., Ілляшенко Т.Д., Борщевська Л.В., Обухівська А.Г.- Кам'янець-Подільський: видавництво «Абетка», 1998. – 144 с.
25. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.

26. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. 608 с.
27. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 688 с.
28. Немов Р.С. Психологический словарь. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. 560 с.
29. Основы специальной психологии/ под. ред. Л.В. Кузнецовой. – М.: Издат. центр: «Академия», 2002. – 480 с.
30. Общая психология. Память и представление : учебно-методический комплекс для специальности «Психология» / автор-сост. : А. Ю. Агафонов. Самара : Изд-во «Универс-групп», 2007. 152 с.
31. Павелків Р.В. Загальна психологія. – Київ : Кондор, 2009. – С. 570.
32. Пам'ять розумово відсталих школярів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrbukva.net/page,8,13064-Рамуат-umstvenno-otstalyh-shkol-nikov.html>.
33. Петровский А.В., Ярошевский М. Г. Психология : учебник для студ. высш. пед. учеб. Заведений М.: Издательский центр «Академия», 2001. 512 с.
34. Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку // Humanities & Social Sciences, 2009. – С. 217 218.
35. Плющ Ю.А. Використання переваг опосередкованої пам'яті учнів з різним рівнем інтелектуального розвитку в навчально-виховному процесі: Методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: ВПП «Апостроф», 2015. - 128с.
36. Поняття про пам'ять. Функції та види пам'яті: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/11221213/psihologiya/pamyat>.
37. Пам'ять як психічний процес: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.com.ua/ /pam_jat_jak_psikhichnij_proces/6-1-0-2647.

38. Психологія: навчальний посібник / [О.В. Винославська, О.А. Бреусенко Кузнецов, В.Л. Зливков та ін.]; за наук. ред. О.В. Винославської. – К.: ІНКОС, 2005. – 352 с.
39. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в 2 ч. Часть 1. Система работы психолога с детьми разного возраста : практич. пособие. Москва : Издательство Юрайт, 2016. 412 с.
40. Розвиток пам'яті молодшого школяра: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/rozvitok_pamyati_shkolyarya.
41. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого дошкольника. – М.: Просвещение, 1986. – 192 с.
42. Савчин М.В. Вікова психологія: Навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
43. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / В. М. Синьов. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Частина 1. – 238 с.
44. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини/ Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П.: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
45. Соловьев И.М. Психология познавательной деятельности нормальных и аномальных детей. – М.: Просвещение, 1996. – 223 с.
46. Сорокин В.М. Специальная психология. – СПб.: Речь, 2004 – 216с.
47. Смирнова Е.О. Детская психология : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 304 с.
48. Стадненко Н.М., Нариси з олігофренопсихології/ Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г.; За ред. Н.М. Стадненко. – Кам'янець-Подільський: Інформ.-вид.відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун. 2002.– 200с.
49. Хохліна О.П. Розумово відстала дитина// Діти з особливими потребами: Поради батькам. – К.: Наук. світ, 2004. – С. 151 – 169.
50. Черемошкина Л.В. Психология памяти : учеб. пособие для студентов вузов. М. : Аспект Пресс, 2009. 319 с.